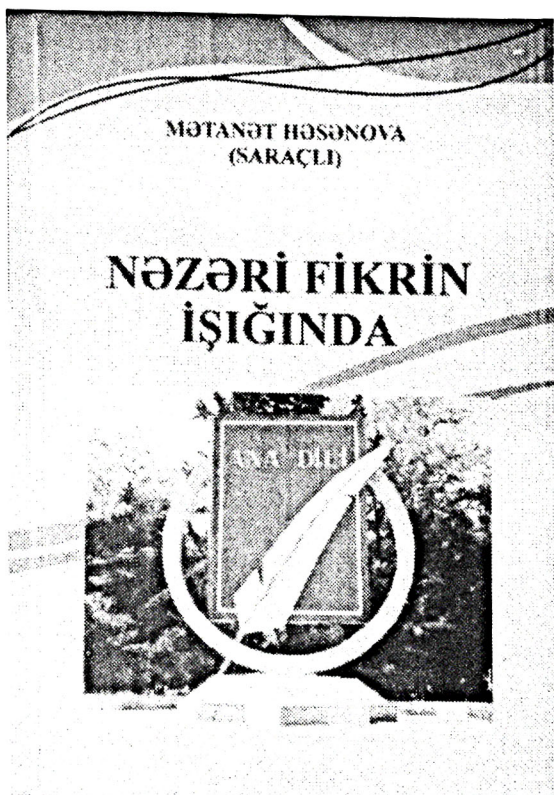

UDC 821.512.162

**AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATINDA
MİLLİ ÖZÜNÜDƏRK POBLEMİNİN ELMİ-NƏZƏRİ TƏDQIQI**

**Mətanət Həsənova (Saraçlı). Nəzəri fikrin işığında.
Bakı, 2019, 190 s.**

Məqalədə filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Mətanət Oruc qızı Həsənovanın (Saraçlının) nəşr etdirdiyi "Nəzəri fikrin işığında" adlı dərs vəsaitinin məziyyətlərindən bəhs olunur.

Müəllif dərs vəsaitində müxtəlif dövrlərdə yaşayıb-yaratmış Azərbaycan şair və yazıçılarının ayrı-ayrı əsərlərini tədqiqata cəlb edərək, onların ədəbi irsini ətraflı şərh edir, orijinal təhlillər verir, maraqlı fikirlər söyləyir, ümumiləşdirmələr aparır, məntiqi elmi nəticələr formalaşdırır.

Bu baxımdan Molla Pənah Vaqif, Əbdürrəhman bəy Haqverdiyev, Nəcəf bəy Vəzirov, Həsən bəy Zərdabi, Qasım bəy Zakir, Mirzə Fətəli Axundzadə, Seyid Əzim Şirvani, Cəlil Məmmədquluzadə, Mirzə Ələkbər Sabir, Firidun bəy Köçərli, Hüseyn Cavid kimi klassik

sənətkarların ədəbi irsinə həsr olunmuş məqalələr aktualıq kəsb edir.

Bununla yanaşı, ədəbiyyatın müasir problemlərinə, eləcə də Mir Cəlil, Nəriman Həsənzadə, Knyaz Aslan və başqa ədəbi simaların yaradıcılığını tədqiqata cəlb etməsi müəllifin uğurlarından sayıla bilər.

Dərs vəsaiti Bakı Dövlət Universitetinin Filologiya fakültəsi Elmi Şurasının 22 may 2019-cu il tarixli iclasının qərarı ilə çap edilmişdir. Kitab Azərbaycanın ilk təhsil ocağının – Bakı Dövlət Universitetinin 100 illik yubileyinə ithaf olunmuşdur.

Açar sözlər: Azərbaycan ədəbiyyatı, ədəbi irs, maarifçilik ideologiyası, milli özünüdərək problemi, müasir ədəbi proses.

Key words: Azerbaijani literature, literary heritage, ideology of education, the problem of national identity, modern literary process.

Ключевые слова: Азербайджанская литература, литературное наследие, идеология просвещения, проблема национального самосознания, современный литературный процесс.

Mətanət Oruc qızı Həsənova (Saraçlı) Naxçıvan Muxtar Respublikasının Şərur rayonunun Aşağı Daşarx kəndində dünyaya göz açıb.

1968-1978-ci illərdə Siyaqut kənd orta məktəbində təhsil alıb.

1981-1986-cı illərdə Bakı Dövlət Universitetinin Kitabxanaçılıq fakültəsində kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya ixtisasına yiyələnib. Təhsilini fərqlənmə diplomu ilə başa vurub.

1987-1996-cı illərdə Şərur rayonunəm mədəniyyət və təhsil sektorunda müxtəlif vəzifələrdə çalışıb.

1997-2001-ci illərdə Bakı Dövlət Universitetində baş laborant, 2001-2007-ci illərdə Filologiya fakültəsinin Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi kafedrasında müəllim işləyib.

Eyni zamanda 1997-2000-ci illərdə Bakı Dövlət Universitetinin Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı kafedrasında dissertant olub.

2000-ci ildə "Xalq yazıçısı Hüseyn İbrahimovun yaradıcılığı" mövzusunda dissertasiya müdafiə edib və filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi alıb.

2007-ci ildən Filologiya fakültəsinin Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi kafedrasının dosentidir.

İlk iki kitabı 1999-cu ildə işıq üzü görüb: "Xalq yazıçısı Hüseyn İbrahimovun yaradıcılığı" adlı monoqrafiyası "Yazıçı" nəşriyyatında, "Hüseyn Arif poeziyasında həyat-insan problemi" adlı dərs vəsaiti isə "Aytac" nəşriyyatında çapdan çıxıb.

2007-ci ildə "Naxçıvan ədəbi mühitindən..." adlı dərs vəsaitini nəşr etdirib.

Görkəmli folklorşünas alim, professor Qara Namazovun həyat və fəaliyyətinə ayna tutan "Dağ cığırından başlanan yol" monoqrafiyası 2011-ci ildə oxuculara təqdim olunub.

2016-cı ildə professor Sənan İbrahimovla birgə yazıb nəşr etdirdiyi "Azərbaycanda ədəbiyyatın tədrisi tarixi" adlı dərslik ali məktəb tələbələrinə ünvanlanıb.

"Romantizm ədəbi cərəyanı" və "Nəzəri fikrin işığında" kitabları isə 2019-cu ildə çapdan buraxılıb.

2003-cü ildən Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin üzvüdür.

Mətanət Həsənovanın (Saraçlının) "Nəzəri fikrin işığında" adlı dərs vəsaiti, anotasiyada vurğulandığı kimi, məqalələr toplusundan ibarətdir. Həmin məqalələri müəllif müxtəlif illərdə Bakı Universitetinin Xəbərlərinin Humanitar elmlər seriyasında, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının "Elmi Axtarışlar" toplusunda, eləcə də beynəlxalq və respublika səviyyəli konfransların materialları məcmuələrində dərc etdirmişdir. Bu kitaba həmçinin alimin ayrı-ayrı saytlarda, dövrü mətbuat orqanlarında işıq üzü görmüş məqalələri də daxil edilmişdir.

Dərs vəsaitinin elmi redaktoru dosent Məti Osmanovlu, rəyçiləri professor Vaqif Sultanlı, professor Yeganə İsmayılova, dosent Sevinc Qocayevadır.

Kitabda Azərbaycan ədəbiyyatının tarixi problemləri, nəzəri məsələləri, çağdaş ədəbi prosesin xarakterik xüsusiyyətləri müəllifin rəngarəng elmi məqalələrində özünün parlaq ifadəsini tapmışdır. Alim milli ədəbiyyatımızın ayrı-ayrı istiqamətlərinə həsr etdiyi araşdırmalarında əslində klassik ədəbi ənənələrlə müasir təmayüllər arasında olan oxşarlıqlar və fərqlər haqqında mülahizələrini, düşüncələrini diqqətə çatdırır ki, bu da onun geniş dünyagörüşündən və erudisiyasından xəbər verir.

Bu baxımdan Molla Pənah Vaqif, Əbdürrəhman bəy Haqverdiyev, Nəcəf bəy Vəzirov, Həsən bəy Zərdabi, Qasım bəy Zakir, Mirzə Fətəli Axundzadə, Seyid Əzim Şirvani, Cəlil Məmmədquluzadə Mirzə Ələkbər Sabir, Firidun bəy Köçərli, Hüseyn Cavid kimi klassik sənətkarların zəngin yaradıcılığının ayrı-ayrı cəhətlərini ədəbiyyatşünaslıq tədqiqinə cəlb etməsi müəllifin uğurlarından sayılmalıdır. Bu uğurların əsasında onun özündən əvvəlki elmi araşdırmalara dərinlən bələdliyi, onları sistemləşdirə bilmək bacarığı, müxtəlif mülahisələri müqayisəli şəkildə təhlil süzgəcindən keçirmə qabiliyyəti və əlbəttə, yeni söz söyləmək cəsarəti dayanır.

Bu məqalələrdən bəzilərinin adlarına diqqət yetirək: "Azərbaycan maarifçiliyi və türkçülük", "M.F.Axundzadə və milli özünədərək", "Seyid Əzim Şirvani və milli özünədərək", "Seyid Əzim Şirvaninin "Rəbiüləfal" dərsliyinin xalqın milli şüurunun təşəkkülünə təsiri", "'Əkinçi" qəzetində ədəbiyyat məsələləri və onun xalqın şüurunun təşəkkülünə təsiri", "Milli özünədərkin C.Məmmədquluzadə örnəyi" və s.

Mətanət Həsənova (Saraçlı) yazır: "Türkçülük anlamını ən əvvəl millətsevərlik, türk millətini yüksəltmək, türk millətinə bağlılıq kimi dəyərləndirmək lazımdır. Millətlər öz mənliliyini ancaq böyük fəlakətlər zamanında dərk edirlər. Ötən əsrin son rübündə türklərin milli varlığı üçün ciddi təhlükə yaradan farsçılıq, rusçuluq kimi axınlara qarşı özünü müdafiə hərəkatı kimi türkçükük – türk millətinin vahid milli ideologiyası yaranır. Bu ideologiya bütün türk dünyasını, xüsusən oğuz türklərinin yaşadıkları əraziləri bürüyür".

Daha sonra müəllif haqlı olaraq mədəni türkçülüyn yaranması, formalaşması və gerçəkləşməsi yolunda mühüm xidmətləri olmuş Azərbaycan ziyalılarından Əli bəy Hüseynzadə, Abbas Səhhət, Abdulla Şaiq, Hüseyn Cavid, Cəfər Cabbarlı və başqalarının bu yöndəki fəaliyyətlərinə dair müəyyən fikirlər söyləyir.

Alim: "Azərbaycanda Məmməd Əmin Rəsulzadə, Türkiyədə Mustafa Kamal Atatürk türkçülüyn dövlət məfkurəsini reallaşdıran liderlər idi" - qənaətinə söykənərək, XIX əsrin sonu - XX əsrin əvvəllərində təşəkkül tapan milli türkçülük ideologiyasının dövlət səviyyəsində həyata keçirilməsini o dövrün ictimai-siyasi həyatı və elmi-ədəbi prosesi kontekstində izləməyə səy göstərmişdir.

Göründüyü kimi, alim Azərbaycan xalqının milli özünüdərk problemini ədəbiyyat klassiklərimizin ədəbi irsi kontekstində xronoloji ardıcılıqla izləməyə çalışır. O, bu görkəmli söz dühalarının zəngin yaradıcılıqlarının mövzu obyektinə və predmetinə baxımından məqsədyönlü təhlili nəticəsində tamamilə məntiqli elmi nəticələrə gəlir, onların hər birinin araşdırılan problematikadakı yerini və mövqeyini müəyyənləşdirə bilir.

Klassik ədəbi simalarımızın zəngin yaradıcılıqlarına müxtəlif prizmalardan yanaşan dosent Mətanət Həsənova (Saraçlı) onların hər birinin milli ədəbiyyatımızdakı mövqeyinə özünəməxsus tərzdə dəyər verir. Məsələn, alim Molla Pənah Vaqifi "milli poeziyamızın tarixində yeni bir cığır açan novator şair" olaraq yüksək qiymət verir. O yazır ki, "Vaqif özündən əvvəlki sənətkarlarda sezdiyi milli rüşeymləri uğurla xalq yaradıcılığına sintez edib normativləşdirə bildi və köhnə ənənəyə söykənərək, poeziyamıza yeni novator keyfiyyətlər gətirdi. Təsadüfi deyildir ki, M.F.Axundzadə "Nəzm və nəsr haqqında" məqaləsində Vaqifin realizmini sezmiş və bu realizmi Füzulinin istifadə etdiyi köhnə formaya (qəzəl-qəsidə janrına) qarşı qoymuşdur". Müəllif sözüünə söykək üçün görkəmli ədəbiyyat tarixçimiz Firidun bəy Köçərlinin Vaqif haqqında yazdığı: "şair hər nə vücuda gətiribsə öz ana dilimizin tərz və işvəsində gətiribdir" - sözlərini də nümunə gətirir.

Yaxud alim məşhur satirikimiz Mirzə Ələkbər Sabiri "Azərbaycan poeziyasının üslubunu dəyişib, ona yeni istiqamət verən şair", "öz əsərlərində yeniliklə köhnəlik arasındakı mübarizənin bütünü tarixi məqamlarını incəliklərinə qədər əks etdirən sənətkar", "əsrlərin qovuşuğunda yatmış beyinləri lərzəyə gətirən, ətətdə olanları silkələyib oyatmağa çalışan, öz sənətinin zirvəsinə qalxaraq böyük bir ədəbi məktəb yaradan ustad qələm sahibi" kimi dəyərləndirir.

Dosent Mətanət Həsənova (Saraçlı) XIX əsrdə Azərbaycan maarifçilik ənənələrinin inkişafında müstəsna xidmətləri olan Seyid Əzim Şirvanini böyük ədəbiyyatşünas Firidun bəy Köçərlinin təbirincə "öz zəmanəsinin hər bir həyati hadisələrinə və məsələlərinə çox tez cavab verən" yenilikçi sənətkar, bu gün də öz əhəmiyyətini və aktuallığını qoruyub saxlayan əxlaqi-didaktik məzmunlu misilsiz əsərlər müəllifi adlandırır.

Müəllif haqlı olaraq Nəcəf bəy Vəzirovu "maarifçilik konsepsiyasına və dram nəzəriyyəsinə yeni bədii notlar gətirən maarifçi realist sənətkar", Əbdürrəhim bəy Haqverdiyevi "mühitin və millətin ağrı- acılarını, milli ağrıları əsl vətəndaşlıq nisgili ilə şərh, təhlil və ifşa edən maarifçi mütəfəkkir" olaraq təqdim edir.

Göründüyü kimi, kitabda toplanmış məqalələrdə Azərbaycan xalqının milli özünüdərk probleminin əksi, görkəmli söz adamlarının milli kimliyin formalaşmasına verdiyi töhfələrin inikası, milli düşüncənin və milli şüurun oyanmasına təsir göstərən amillər və vasitələr cərgəsində bədii sözün yerinin müəyyənləşdirilməsi və s. kimi məsələlər qızıl xətlə keçir. Əslində, bu

problemin ədəbi əsərlərdə qoyuluşu və həlli baxımından Mətanət Həsənova (Saraçlı) bir-birinin davamı olan, bir-birini tamamlayan elmi mülahizələr və elmi fikirlər qalereyası yaratmağa nail olur. Ona görə də ayrı-ayrı illərdə yazılmasına baxmayaraq, həmin araşdırmalar məzmun və mündəricə baxımından vəhdət təşkil edir. Buraya müəllifin vətəndaşlıq qayəsini, vətənsəverlik məfkuresini, vətənpərvərlik yanğısını da əlavə etsək, milli-ideoloji müstəvinin ən ümdə məqamlarının aydın mənzərəsini görə bilirik.

"H.Cavid yaradıcılığı yeni elmi-ədəbi fikir müstəvisində", "Əziz Şərif Naxçıvan ədəbi mühitinin yetirməsi kimi", "Mir Cəlalin hekayə yaradıcılığında obrazların tipologiyası" adlı təhlili araşdırmalarından tutmuş "Orta məktəblərdə ədəbiyyat tədrisində inteqrasiya və diferensasiyanın rolu", "Bədii ədəbiyyatda pafos", "Bədii yaradıcılıqda üslub və metod problemi" kimi nəzəri yazılarına qədər müəllif öz vətəndaşlıq ideyasına sadıqlıq nümayiş etdirir, milli düşüncə tərzini ön plana çıxarır, ədəbi simanın əsərlərini məhz bu baxış bucağından qiymətləndirir.

Maraqlıdır ki, təkcə klassiklərimizin ədəbi irsini təhlil süzgecindən keçirəndə deyil, eyni zamanda çağdaş ədəbiyyatımızın tanınmış simalarının yaradıcılığından bəhs edəndə də Mətanət Həsənova (Saraçlı) sənət və sənətkarlıq kredosuna yanaşma metodunu qoruyub saxlayır. Bu baxımdan Xalq şairi Nəriman Həsənzadənin yaradıcılığı haqqında yazdığı "Poeziyanın pıçılıq formulu", Şair Knyaz Aslanın poetik duyğularına ayna tutan "Bütövləşmək yanğısı" və "Ürəyində Vətəni bütövləşdirən şair" məqalələri nümunə göstərilə bilər.

Bütövlükdə müəllif dərəcə vəsaitində müxtəlif dövrlərdə yaşayıb-yaratmış şair və yazıçıların ayrı-ayrı əsərlərini tədqiqata cəlb edərək, maraqlı fikirlər söyləyir, onların ədəbi irsini ətraflı şərh edir, orijinal təhlillər verir, ümumiləşdirmələr aparır, məntiqi nəticələr çıxarır.

Əminliklə demək olar ki, bu dərəcə vəsaitindən müəllimlər və tələbələrle yanaşı, Azərbaycan ədəbiyyatının tarixi üzrə araşdırma aparın tədqiqatçılar, habelə bu sahəyə maraqlı göstərən oxucular faydalana bilərlər.

Mətanət Həsənova (Saraçlı) söz, ruh, duyğu adamıdır... Sözüün sanbalını, kəlmənin ağırlığını, yazının çəkisini gözəl bilir... Kitaba daxil edilmiş bircə nəzəri və ya təhlili məqaləsini oxumaq yetər ki, onun ədəbi dünyagörüşü, filoloq alim kimi yaradıcılıq potensialı barədə aydın təsəvvür yaransın...

Uğura qəşşər, Mətanət xanım!..

Knyaz ASLAN,
BDU-nun Kitabşünaslıq və Nəşriyyat işi
kafedrasının müdiri, pedaqogika üzrə
fəlsəfə doktoru, dosent

Knyaz Aslan

**Scientific and theoretical study of the problem
of national identity in Azerbaijani literature**

The article examines the merits of the textbook "In the light of theoretical thought" by Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor Matanat Oruj kyzy Hasanova (Sarachlyi).

In the textbook, the author examines individual works of Azerbaijani poets and writers who lived and worked in different periods, interprets their literary heritage in detail, gives an original analysis, expresses interesting ideas, makes generalizations, and forms logical scientific conclusions.

From this point of view, articles devoted to the literary heritage of such classic artists as Molla Panah Vagif, Abdurrahim bey Hagverdiyev, Najaf bey Vazirov, Hasan bey Zardabi, Gasim bey Zakir, Mirza Fatali Akhundzade, Seyid Azim Shirvani, Jalil Mamedkuluzade, Mirza Alekber Sabir, Firidun bey Kocharly, Huseyn Javid.

At the same time, the author's successes can be considered in the study of modern problems of literature, as well as in the study of the work of Mir Jalal, Nariman Hasanzade, Knyaz Aslan and other literary figures.

The textbook was published by the decision of the meeting of the Academic Council of the Philological Faculty of Baku State University on May 22, 2019.

The book is dedicated to the 100th anniversary of the first educational institution in Azerbaijan - Baku State University.

Князь Аслан

**Научно-теоретическое исследование проблемы
национального самосознания в азербайджанской литературе**

В статье рассматриваются достоинства учебника «В свете теоретической мысли» доктора философии по филологическим наукам, доцента Матанат Орудж кызы Гасановой (Сарачли).

В учебнике автор исследует отдельные произведения азербайджанских поэтов и писателей, живших и творивших в разные периоды, детально интерпретирует их литературное наследие, дает оригинальный анализ, высказывает интересные идеи, делает обобщения, формулирует логические научные выводы.

С этой точки зрения, актуальны статьи, посвященные литературным наследиям таких художников-классиков, как Молла Панах Вагиф, Абдуррагим бек Ахвердов (Ахвердиев), Наджаф бек Везиров, Гасан бек Зардаби, Гасым бек Закир, Мирза Фатали Ахундаде, Сеид Азим Ширвани, Джалил Мамедкулизаде, Мирза Алекпер Сабир, Фиридун бек Кочарлы, Гусейн Джавид. В то же время успехи автора можно считать в исследовании современных проблем литературы, а также изучения творчества Мир Джалала, Наримана Гасанзаде, Князя Аслана и других литературных деятелей.

Учебник издан решением заседания Ученого совета филологического факультета Бакинского государственного университета от 22 мая 2019 года. Книга посвящена 100-летию первого учебного заведения в Азербайджане - Бакинского государственного университета.